

KUZEY AKIM 2: AVRUPA'NIN GELECEĞİ VE RUSYA'NIN JEOPOLİTİK ETKİSİ

Abdullah Altay

Referans için: Altay, Abdullah. "Kuzey Akım 2: Avrupa'nın Geleceđi ve Rusya'nın Jeopolitik Etkisi". İNSAMER Analiz. 22.11.2021.

 Analiz

Almanya ve ABD 21 Temmuz 2021 tarihinde Rus gazının Almanya'ya taşınması amacıyla yıllık kapasitesi 55 milyar metreküp olan (m^3/s) 11 milyar dolar değerindeki Kuzey Akım 2 doğal gaz hattı anlaşmasının sağlandığını duyurdu. Avrupa Birliği (AB), NATO, ABD Kongresi ve Almanya'nın komşularından özellikle Polonya ve Baltık devletleri arasında proje hakkında bir görüş birliği olmadan gerçekleşen anlaşma, Rusya'nın elinde bulundurduğu enerji gücünü Avrupa'ya yahut Ukrayna'ya karşı bir silah olarak kullanması hâlinde Rusya'ya yaptırım uygulanması yanı sıra Rus gazının Ukrayna üzerinden geçirilmesini

de kapsıyor. Ancak iki ülke Rusya'nın bu anlaşmayı imzalamasını istemedi.

Almanya ve Rusya'yı birbirine doğrudan bağlayacak olan Kuzey Akım 2 hattının inşası, 2015 yılında, 2011 yılında tamamlanan Kuzey Akım 1 hattına paralel şekilde Baltık Denizi üzerinden başladı. Geçtiğimiz haziran ayı başlarında Rusya, Kuzey Akım 2 hattının ilk kısmını tamamladı. İkinci kısımda ise 80 kilometreden (50 mil) daha az bir bölüm kaldı ki, bu kısmın inşasının da Baltık Denizi'nde hava şartlarının olumlu olması ve ABD'nin projeyi engelleyici herhangi bir yaptırım uygulamaması hâlinde iki ayda tamamlanabileceği belirtiliyor.

Avrupa, doğal gaz boru hattının Ukrayna üzerinden geçmesi ve Rus gazına olan bağımlılığı sebebiyle Rusya'ya ve Rus devlet şirketi Gazprom'a herhangi bir yaptırım uygulamaktan çekindiği için daha önce duyurulmuş olan ABD'nin yaptırım kararları da Kuzey Akım 2 projesi karşısında işlevsiz kaldı.

Kuzey Akım 2 için engel teşkil eden sorunlardan biri, 2019'un Aralık ayında Danimarka'nın gaz hattının kendi suları altından geçişine izin vermesiyle aşıldı. Bunun üzerine Donald Trump yönetimindeki ABD projeye karşı ilk kez ciddi bir tepki ortaya koydu ve Trump, Avrupa'nın Enerji Güvenliğini Koruma Kanunu'nu (PEESA) ileri sürerek Kuzey Akım 2 ve Türk Akım 1 projeleri kapsamında 100 fitten (30 metre) daha derin boru hattı döşeyen şirketlere yaptırım kararı aldı. PEESA yürürlüğe konana kadar deniz altındaki hatlar döşendiğinden bu kanun Türk Akım projesini etkilemedi, ancak Hollanda ve İsviçre şirketi olan Allseas projeden çekilmek zorunda kaldığı için proje durdu.

ABD Temmuz 2020'de Amerika'nın Hasımlarıyla Yaptırım Yoluyla Mücadele Etme Yasası'nı (CAATSA) Kuzey Akımı 2'ye uygulamak üzere yürürlüğe koydu ve Ocak 2021'de Trump'ın görevden ayrılmasından hemen önce PEESA kuralları gereğince, yaptırım uygulanması için doğal gaz boru hatlarının döşenmesinde kullanılan Rusya mülkiyetindeki iki gemiden biri olan Fortuna yasaklı gemiler arasında yer aldı.

Dolayısıyla Trump'ın uygulamaya koyduğu bu yaptırımlar projenin ilerlemesini durdurdu. Bu gelişmeler üzerine Almanya bu durumu Avrupa enerji politikasına Amerikan müdahalesi olarak yorumladı. Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen de bu durumu yasal olarak faaliyet gösteren Avrupa şirketlerine bir tehdit olarak niteledi. Ancak Biden yönetiminin iş başına gelmesinden sonra Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın kınamalarına rağmen projenin tamamlanması için çalışmalar yeniden başlatıldı ve bir süre sonra da Biden yönetimi projeyi engelleyecek bir tutum sergilemekten kaçındı. Biden, projeye tamamen karşı olduğunu fakat durdurmak için uygun vaktin kaçırıldığını, yaptırımların da ilişkiler adına ters sonuçlar doğuracağını itiraf etti.

Yaptırımlar sebebiyle yaşanan yaklaşık iki yıllık gecikmeye rağmen Putin'in Biden hükümetinin AB ve birliğin temel destekçilerinden olan Almanya ile yeniden ilişki kurma çabalarından dolayı projenin devam edeceğinden şüphesi yoktu. Nihayetinde bugün gelinen noktada projenin tamamlanması için sadece birkaç aya ihtiyaç var. Ancak her iki hat da fiilî olarak çalıştırılmadan önce akredite ve sertifika işlemlerinin yapılması gerekiyor. Bu sürecin de yaklaşık beş ay kadar sürebileceği belirtiliyor. Ayrıca ABD yaptırımları sebebiyle projeden çekilmek zorunda kalan Norveçli onay ajansı DNV'nin yerine, yerel yahut uluslararası

olarak tanınan üçüncü bir taraftan da yeniden onay alınması gerekiyor.

Uzun Vadede Avrupa'nın Rus Gazına Bağımlılığı

Dünyanın en büyük doğal gaz rezervine sahip ülkesi olan Rusya, devlet şirketi Gazprom'a ve bağlı kuruluşlarına ait boru hatları üzerinden Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacının %40'lık kısmını karşılıyor.

Rusya doğal gazının Batı Avrupa'ya ihracatı 1984 yılında kurulan ve yılda 32 milyar metreküp kapasiteye sahip olan Urengoy-Ushhorod hattı ile başladı. Ukrayna üzerinden geçen bu hat, Kardeşlik Hattı (Brotherhood Pipeline) yahut Batı Sibirya Hattı (West-Siberian Pipeline) olarak da biliniyor. Rusya'yı Doğu ve Orta Avrupa ile bağlayan ve ihracat kapasitesi saatte 150 metreküpe yaklaşan bu hat aynı zamanda Ukrayna gazının taşınması için de kullanıldı.

1996 yılında da Belarus ve Polonya üzerinden Almanya'ya kadar uzanan ve kara hattı olan Yamal boru hattı saatte 33 metreküp kapasiteyle gaz transferine başladı. Akabinde 2003 yılında saatte 11 metreküp kapasiteye sahip Türkiye'yi de besleyen ve Karadeniz'in altından geçen Mavi Akım (Blue Stream) hattı faaliyete başladı. 2011 yılında ise Baltık Denizi'nden geçerek Rusya'yı doğrudan Almanya ile bağlayan saatte 55 metreküp kapasiteye sahip Kuzey Akım 1 hattı gaz transferine başladı. Türkiye'den Karadeniz

aracılığı ile uzanan Türk Akım (Turk Stream) hattı da saatte 32 metreküp kapasitesi ile 2020 yılında faaliyete geçti.

2014 yılında Rusya'dan Bulgaristan'a direk olarak Karadeniz'in altından ulaşacak Güney Akım projesinin de planları yapıldı ancak Avrupa Komisyonu projeye Avrupa enerji kanunlarına uygun olmadığı gerekçesiyle itiraz ettiği için proje iptal edildi.

Tüm bunlara bakıldığında Rusya'nın Kuzey Akım 2 projesi olmadan da Avrupa'ya ihtiyacından daha fazla gaz ihraç edebilecek boru hattı ağına sahip olduğu görülebiliyor. Dolayısıyla bu durum, Rusya'nın Kuzey Akım 2 üzerinden gelecekte Ukrayna'ya veya Avrupa'ya baskı yapma ve Batı yanlısı Ukrayna hükümetlerini zayıflatma niyetinde olduğu endişelerini güçlendiriyor.

Yukarıda sayılan hatlar sayesinde Rusya'nın gaz ihracatı sürekli olarak arttı. 1973 yılında Sovyetler Birliği toplamda 6,8 milyar metreküp doğal gaz ihraç ederken, 2019 yılına gelindiğinde Rusya'nın sadece AB'ye ihraç ettiği gaz miktarı 166 milyar metreküpe ulaştı. Bu miktar o dönem AB'nin ithal ettiği gazın %41'ine tekabül ediyor. Bu oran aynı zamanda Rusya'nın Norveç (%15) ve Cezayir (%8) gibi AB'ye gaz ihraç eden diğer tüm devletlerden daha fazla doğal gaz ihraç ettiğini gösteriyor. Rusya'nın 2019 yılında AB'ye ihraç ettiği doğal gaz değeri 17,9 milyar doları bulurken bu rakam Rusya'nın AB'ye ihraç ettiği diğer ürünlerin değerleri toplamının

%11'ine tekabül ediyor. 2020'de ise gerek enerji fiyatlarının düşmesi gerekse kapasitenin azalması ve Covid-19 pandemisinin ekonomik etkisi sebebiyle bu rakam 11,8 milyar dolara geriledi.

AB ülkelerinin boru hatlarıyla doğal gaz alabilecekleri ülkelerin sayısının az olması sebebiyle Rusya doğal gazı haricindeki kaynaklara ulaşabilmek için büyük bir çaba ve kaynak ayırmaları gerekiyor. Bu seçeneklerden biri olan sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG), hâlihazırda AB'ye boru hatlarıyla gelen doğal gazın beşte birine tekabül ediyor. Bununla birlikte bu gazın ithal edilmesi için de yüksek maliyetli bir altyapı gerekiyor. Bir diğer seçenek olan Azerbaycan gazı da Güney Gaz Koridoru üzerinden Avrupa'ya ulaşıyor; ancak buradan transfer edilen gaz miktarı Rusya ile AB arasındaki gaz miktarına göre oldukça az.

Diğer yandan doğal gaz ihracatı için çevresinde yeni ve büyük pazarlar arayan Rusya son dönemde Çin'e yeni bir boru hattı inşa etmeye başladı. Ancak Rusya ve AB'nin kısa vadede bir süre daha birbirlerine bağlı kalacakları öngörülüyor. Zira AB'de yerli gaz üretiminin %40 oranında azalacağı tahmin edilirken, Uluslararası Enerji Ajansı 2020 yılında, AB'nin gaz ihtiyacının gelecek beş yıl boyunca sabit kalacağını söyledi. Bu da birliğin 2025 yılına kadar 20 milyar metreküp ithalat yapacağı anlamına geliyor (mevcut ithalata kıyasla + %6). AG Kuzey Akım 2 (Kuzey Akım 2'yi işleten şirket) ise, 2035 yılına kadar 120

milyar metreküplük ek bir talebin olacağını öngörüyor (mevcut ithalata kıyasla + %35). Farklı kanallar bulmak ve enerji türlerini çeşitlendirmek konusundaki daha önce belirtilen zorluklar dikkate alındığında artan bu talebin büyük çoğunluğunun Rusya'dan karşılanacağı tahmin ediliyor.

Kuzey Akım 2 jeopolitik olarak ne ifade ediyor?

AB'de Kuzey Akım 2'yi eleştiren kesimler, bu projeyi sadece Avrupa'ya bir gaz projesi olarak değil, aksine Rusya'nın "kötü niyetli" etkisini ihraç edecek bir proje olarak nitelendiriyor. Zira Rusya'nın Avrupa'ya gaz transferinin Ukrayna dışından yapılması, Ukrayna'nın bocalayan ekonomisinin daha da kötüye gitmesi anlamına geliyor. Projenin hayata geçmesi durumunda Ukrayna, 2000-2024 yılları arasında geçiş vergisi olarak belirlenen 7 milyar dolarlık transfer gelirinden mahrum kalacak. Proje Rusya'nın AB enerji piyasası üzerinde hâkimiyet kurmasına imkân sağladığı için de Avrupa'nın stratejik bağımsızlığını tehdit ettiği gerekçesiyle eleştiriliyor. Bu bağlamda Batı'ya karşı stratejik bir tehdit oluşturan Rusya'nın Avrupa'dan yüksek ekonomik kazanç elde edecek olması da ciddi bir sorun olarak görülüyor.

1- Ukrayna

ABD'nin ünlü ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski, Ukrayna'nın Avrupa ve Batı için önemini şu şekilde ifade

ediyor: “Rusya Ukrayna ile birlikte bir imparatorluktur. Ukrayna’sız Rusya, Doğu Avrupa’da fakir bir ülkedir.” İşte tam da bu sebeple Ukrayna sorunu gerek Rusya gerekse Batı için ikincil bir problem değildir. Ukrayna’yı Batı müttefiki olarak kabul etmeyen Putin’in Kırım’a hükmetmek için sert müdahalelerde bulunması Rusya’nın G8 üyeliğine mal olsa da Kremlin bu durumu Ukrayna’daki nüfuzunu savunmanın karşılığında marjinal bir fedakârlık olarak görmektedir. Batı ise Ukrayna’nın AB’ye tam üyelik alabilmesi amacıyla demokrasiye geçişine yatırım yapmıştır. Avrupa’nın ve ABD’nin Ukrayna üzerindeki nüfuzlarını güçlendirme çabaları giderek artmaktadır. Dolayısıyla bu proje, Rusya’ya Kiev üzerinde ekonomik baskı oluşturma fırsatı vermesi sebebiyle Batı’nın şimdiye kadarki çabalarına büyük darbe vurmuştur. Zira proje Rusya’ya Ukrayna’dan geçen doğal gaz boru hatlarından vazgeçebilecek yeni alternatifler sağlamaktadır. Bu sebeple de ABD ile Almanya arasında gerçekleşen anlaşmada, Ukrayna’yı Kuzey Akım 2 projesinin muhtemel zararlarından korumaya odaklanılmış ve projenin hayata geçirilmesi için boru hattının Ukrayna üzerinden geçmesi Brüksel, Berlin ve Washington’un asli şartı olarak ileri sürülmüştür. ABD Dışişleri Bakanı Anthony Blinken, 7 Haziran’da boru hattının “oldubitti”ye getirildiğini, ancak Washington’un Berlin ile birlikte oluşabilecek muhtemel zararları en aza indirebilmek için çalıştığını söylemiş ve

boru hattının Ukrayna üzerinde kalacağı vaadinde bulunmuştur. Almanya da benzer şekilde projedeki geçiş ülkesinin Ukrayna olarak kalması gerektiğini vurgulamıştır. Moskova ise 2024’te sona erecek olan mevcut geçiş anlaşmasına bağlılığını teyit ederek anlaşmanın 2034’e kadar uzatılmasını -belki daha düşük vergilerle gündeminden çıkarmamıştır. Ancak bu konudaki endişeler hâlâ devam etmektedir; çünkü 2024’ten sonra Rusya’nın anlaşmayı uzatacağının yahut adil geçiş ücretleri teklif edeceğinin bir garantisi yoktur.

Şu durumda Rus gazının Avrupa’ya transferi için Ukrayna tek yol olarak görülmektedir. Haricindeki tüm yollar zaten Avrupa’ya tedarik için en yüksek kapasiteyle çalışmaktadır. Avrupa ve Türkiye’ye yıllık 300 milyar metreküp doğal gaz taşıma kapasitesi olan Rus boru hatlarından 2019’da Avrupa’ya taşınan miktar 199 milyar metreküp olmuştur; yani hâlihazırda mevcut kapasite Avrupa’nın artan tüketiminden daha fazladır; ancak bu transfer Ukrayna üzerinden yapılabilmektedir. 2020’de 146 milyar metreküplük enerji transferi planlanırken gerçekleşen transfer sadece 56 milyar metreküp olmuştur. Dolayısıyla transfer planları, bakım çalışmaları sebebiyle 100 milyar metreküp seviyelerine kadar gerileyebilmektedir. Hasılı Kuzey Akım 2 projesinin Ukrayna’yı transit geçişlerin oranında bir artış olması ümidinden de mahrum bırakabileceği

açıkça anlaşılmaktadır. Her ne kadar Moskova'nın Almanya ile olan anlaşmasını korumak amacıyla bu transferi tamamen durdurmaktan kaçınacağı düşünülse de Ukrayna'dan geçişleri minimum seviyede tutabileceği tahmin edilmektedir.

Rusya'nın Ukrayna üzerinden yaptığı gaz transferini artırma ihtimali olup olmadığı, 2020-2021 kış mevsimindeki rakamlara bakıldığında açıkça görülebilir. Zira Rus Gazprom şirketi Ukrayna üzerinden daha fazla gaz taşınmasından kaçınmak amacıyla Avrupa'da kiraladığı yahut sahip olduğu depolar üzerinden de gaz ticareti yapabilir. Örneğin geçen sene bu depolardan 2,56 milyar metreküp çeken Gazprom, şimdilerde 10,62 milyar metreküp çekmiş durumda. Oysa ki 2018 yılındaki şiddetli kış soğuşunda, Rusya tüm yıl boyunca rekor bir rakamla 201,8 milyar metreküp ihracat gerçekleştirdiğinde bile Avrupa'daki depolarından sadece 8,48 milyar metreküp gaz çekmiştir.

2- Avrupa'nın Stratejik Bağımsızlığı

Gaz boru hatlarının jeopolitik etkileri, ithalatçı ve ihracatçı devletler arasında uzun vadeli bir bağımlılık yaratması sebebiyle önemlidir. Bunun için Washington, 1981 yılında Savunma Bakan Yardımcısı Richard Perle'ün "Kendilerine enerji sağlayan yönetici ve liderleri daha ciddi şekilde dinleyecekleri" açıklamasından sonra, Sovyet gazının Almanya'ya ihracatına karşı çıkmıştır. 2006 yılında Polonya Savunma

Bakanı Radoslaw Sikorski ise Kuzey Akım 1 boru hattını 1939 yılında Nazi Almanya'sı ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'na benzetmiştir.

Avrupa Yeşil Mutabakatı 2050'ye kadar karbon kullanımının tamamen biteceğini öngörmesine rağmen AB'nin Rus gazına olan talebinde bir azalma olacağı tahmin edilmemektedir. Zira kömür kullanımının aşamalı olarak kaldırılması ve yenilenebilir enerjinde henüz tam olarak kullanım hazır olmaması sebebiyle doğal gaz, enerji türleri arasında hâlâ temel ürünlerden biridir.

AB'de yerli gaz üretimi hızlı bir şekilde düşmektedir. Yakın gelecekte Rus gazının yerini alabilecek yeterlilikte ve makul fiyatlarda bir alternatif bulunması ihtimali de yoktur. Bu sebeple Kuzey Akım 2, Moskova'nın hem Avrupa gaz piyasasındaki hâkimiyetini devam ettirmekte hem de AB ülkelerindeki siyasiler ve iş adamları üzerindeki nüfuzunun sürmesini sağlamaktadır.

Washington, Kuzey Akım 2'yi ticari ve jeopolitik gündemle şekillendirilen bir proje olmakla eleştirirken Moskova da ABD'nin jeopolitik argümanlarının ticari amaçlı olduğunu savunmaktadır. Rusya Başbakan Yardımcısı Alexander Novak, boru hatları aleyhinde korumacı tedbirler olarak nitelendirdiği yaptırımların, aslında ABD'nin AB pazarına LNG satma girişimi olduğunu söylerken ABD Enerji Bakanı -2019 yılında- Avrupa'ya ihraç edilen

LNG'yi Avrupa kıtasını Moskova'ya olan bağımlılıktan kurtardığı gerekçesiyle "Özgürlük Gazı" olarak nitelendirmiştir.

Almanya ise Kuzey Akım 2 projesiyle kendisini diğer Avrupa ülkelerine yapılan enerji ihracatında ana merkez hâline getirmeyi amaçlamaktadır. Moskova ve Berlin arasındaki ortaklık Almanya için jeopolitik ve ekonomik olarak önemli avantajlar sağlarken Ukrayna, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve diğer Avrupa ülkeleri için durum hiç de avantajlı değildir. Almanya'nın bu tek taraflı tavrının Avrupa'daki ayrışmayı ve parçalanmayı daha da arttıracığı dolayısıyla bu durumun Rusya'nın hem AB'ye hem de NATO'ya karşı oluşturduğu güvenlik tehdidine karşı ortak politikalar benimsenmesinde bir zafiyet meydana getireceği endişeleri artmaktadır.

Buna mukabil, jeopolitik sonuçlarla alakalı değerlendirmelerde, birçok AB ülkesinin Rusya ile enerji ticaretini ve diplomatik ilişkileri birbirinden büyük ölçüde ayırdığı belirtilmektedir. Bu sayede de Rusya'dan petrolvegazithalatıdevametmesinerağmen bahsi geçen ülkeler AB'nin sert ekonomik yaptırımlar uygulamasını engellememiş ve bu durum yerel bazda 2018 yılına kadar %6'lık bir daralmaya sebep olmuştur.

3- Moskova'nın Ekonomik Kazanımları

Avrupa'nın Rus gazına olan bağımlılığını eleştirenler, bu anlaşmalarla Rusya'nın Batı'nın çıkarlarına ters oranda

yükseldiğini; Gazprom'un sadece Avrupa'ya gerçekleştirdiği ihracattan 2019 yılında yaklaşık 40 milyar dolar kazandığını; Rus gazına olan bağımlılığın artmasının Gazprom'un fiyatları daha da yükseltmesine sebep olabileceğini dolayısıyla bunun da Rusya'nın Avrupa kasasından sağladığı gelirin daha da artması anlamına geleceğini savunuyorlar.

2021 yılının ilk yarısında şirket, Avrupa'daki doğal gaz fiyatlarının artışıyla alakalı kınandı. Zira birkaç sene boyunca Hollanda Gaz Hubu (TTF) fiyatları en yüksek seviyelere ulaşmıştı. Bu kınama, Rus şirketin talep edilmesi hâlinde ihtiyacı karşılayacak kadar üretim kapasitesine sahip olduğunu da ortaya koymuş oldu. Ancak Gazprom hâlâ ek transfer işleminin Ukrayna üzerinden yapılması konusunda tereddüt ediyor. Bu sebeple de uzun vadeli anlaşmalara sadık kalmak amacıyla gerçekleştirilen transferin yeterli olduğu konusunda ısrarcı davranıyor. Ne var ki hâlihazırdaki durum, artan ihtiyaçları karşılamada transfer edilen miktarın yeterli olmadığını gösteriyor.

Öte yandan projeyi haklı kılan birçok ekonomik delil de söz konusu. Ukrayna hattının fizikî durumunun kötü oluşu, yaşı, eski tasarım olması ve bakım için gerekli finansmanın tam sağlanamaması hatların güvenilirliği ile ilgili ciddi soru işaretlerine sebep oluyor. Bu hattın bakımı için 2,5 ile 12 milyar dolar arasında bir kaynak ayrılması gerektiği, tamamen yenilemek için ise 17,8

milyar dolara ihtiyaç olduğu tahmin ediliyor. Ukrayna güzergâhı ayrıca Ukrayna ve Rusya arasında gerginliklerin oluşmasına da sebep oluyor. Bu problemlere bağlı olarak zaman zaman gazın kesilmesi, Gazprom'un itibarına da zarar veriyor. Öte yandan Rusya ve Almanya toprakları haricinde hiçbir ülkenin kara toprağından geçmeyen Kuzey Akım 2, 2000-2024 anlaşması ile belirlenen

7 milyar dolar gibi bir vergilendirmeye de tabi olmuyor. Dolayısıyla bu projeye büyük vergi ödemelerinden kurtulacak olan Gazprom'un -Avrupa pazarında gaz fiyatlarının %25 oranında düşeceği tahminlerine rağmen bile- hem kendisi hem de Rusya hükümeti için büyük kârlar sağlayacağı tahmin ediliyor.

Kaynaklar

- Francis, D. (2021, July 29). "Why is Biden letting Putin win?". Atlantic Council.
- Russell, M. (2021, July). "The Nord Stream 2 pipeline: Economic, environmental, and geopolitical issues". European Parliamentary Research Service.
- Sokolov, V., Meredith, E. & Concha, J. (2021, June 9). "US opponents look for new ways to halt Russian pipeline". Energy Intelligence Group.
- Sokolov, V. (2021, June 30). "Gazprom strategy keeps European supplies tight". Energy Intelligence Group.